

RADIKÁLNÍ SPRAVEDLNOST V GLOBÁLNÍ DOBĚ / ONDŘEJ LÁNSKÝFRASER, N. 2007. *ROZVÍJENÍ RADIKÁLNÍ IMAGINACE. GLOBÁLNÍ PŘEROZDĚLOVÁNÍ, UZNÁNÍ A REPREZENTACE*. ED. MAREK HRUBEC. PRAHA: FILOSOFIA.

Významná současná kritická teoretička Nancy Fraser je české odborné veřejnosti velice dobře známá. V nakladatelství Filosofia již v roce 2004 vyšla její diskuse s Axelem Honnethem *Přerozdělování nebo uznání?* V letošním roce v češtině vyšla další její publikace. Tentokrát se jedná o původní knihu *Rozvíjení radikální imaginace*. Nancy Fraser se pravidelně účastní každoroční pražské květnové konference *Philosophy and Social Science*. V letošním roce byla součástí této konference autogramiáda recenzované knihy, což představovalo pro mnohé české čtenářky a čtenáře vzácnou příležitost pohovořit o mnohých filosofických a sociálně-teoretických tématech přímo s autorkou. Vydání této knihy je ale především výsledkem dlouhodobé spolupráce editora svazku Marka Hrubce přímo s Nancy Fraser. Článek *Reformulování spravedlnosti v globalizovaném světě* je potom rozpracovaným textem, jehož hlavní teze poprvé Fraser přednesla právě na pražské konferenci *Philosophy and Social Science* v roce 2004.

Nancy Fraser se ve své teoretické práci aktuálně soustřeďuje na problematiku spravedlnosti, přičemž uplatňuje kriticko-teoretické postupy: kombinuje empiricko-historické analýzy s normativními úvahami ústícími do propracovaných kritických stanovisek. V současné době se koncentruje na zkoumání spravedlnosti v kontextu *globalizačních procesů*, které zásadním způsobem proměňují naši historickou situaci i její adekvátní pochopení a v neposlední řadě také pozměňují naše uvažování o alternativních projektech ve zmíněné oblasti. Kromě toho se v kontextu své teorie širěji věnuje tématům genderu, veřejnosti, demokracii nebo multikulturalismu.

Výbor textů *Rozvíjení radikální imaginace* vyčerpávajícím způsobem postihuje vývoj teorie Nancy Fraser. Úvodní roz-

hovor editora Marka Hrubce s autorkou je vodícím rámcem celé knihy, neboť v něm Nancy Fraser přehledně ukazuje základní souvislosti svého pojetí spravedlnosti. Ve starší verzi (dvoudimenzionální teorie spravedlnosti) se snažila propojit požadavky kulturního uznání s požadavky přerozdělování, aniž by redukovala uznání na přerozdělování nebo naopak. Její pojetí se opírá o důsledné rozvinutí základní normativní ideje západních demokraticky směřujících společností, totiž o rozvinutí ideje rovnosti ve formě *principu participační parity*. Tento základní normativní princip dominuje jak sféře uznání, tak sféře přerozdělování. Na základě empirické evidence aktuálně probíhajících *globalizačních procesů* přidává v současné době Fraser k těmto dvěma rovinám spravedlnosti rovinu třetí: politickou dimenzi *reprezentace*. Tento konceptuální posun je podmíněn především problémem, který vyvstává před jakoukoliv teorií spravedlnosti ve chvíli, kdy se tato snaží adekvátně reflektovat sociální realitu oslabování politické moci teritoriálního národního státu. Tomu, jak Fraser konkrétně analyzuje globalizační procesy a jak je zapracovává do své teorie, se budu obšírněji věnovat později.

Nyní se zmíním o tom, jak se Fraser v recenzované knize věnuje tématu genderu, a jakým způsobem toto téma propojuje s kritikou reálné demokracie. Fraser (a zde se jedná o důležitý motiv) na několika místech textu upozorňuje na faktické propojení kulturní identity s ekonomickou rovinou. Proto je třeba „[...] uvést kulturní politiku do vztahu se sociální politikou a propojit požadavky uznání s požadavky přerozdělování“ (s. 35). Tuto obecnou tezi aplikuje v oblasti genderu. Inspirativním a zároveň přehledným způsobem seznamuje čtenáře a čtenářky s hlavními tématy diskusí amerického feminismu: od tématu genderové od-

AKTIVNÍ OTCOVSTVÍ ANEB JE SKVĚLÉ BÝT TÁTOU / Radka Dudová

Dne 20. dubna se v Brně konala jednodenní konference věnovaná aktivnímu otcovství. Byla pořádána organizací Nesehnutí Brno v rámci kampaně Ženská práva jsou lidská práva jako součást projektu Půl na půl – rovné příležitosti žen a mužů, který je spolufinancován Evropskou unií a státním rozpočtem ČR. Setkaly se na ní na jedné straně představitelky vědeckého pole bádání o otcovství a na straně druhé představitelky a představitelé občanské společnosti, tj. organizací a asociací zabývajících se problematikou rovných příležitostí mužů a žen a otázkami otcovství.

Diskurs obklopující otcovství je ve své podstatě rozporuplný a je využíván různými sociálními aktéry k velmi různým účelům. Význam pojmu „otcovství“ se zpravidla mění podle toho, kdo tento pojem používá. Otcovská autorita a zodpovědnost může být baštou konzervativního maskulinistického hnutí, zároveň ale je otcovská angažovanost jedním z cílů feministického hnutí za rovné příležitosti žen a mužů. V prvním případě má otcovství pomáhat upevnit mužskou nadvládu, ve druhém má pomoci ji rozbít.

Brněnská konference o otcovství, a zejména její první část, se nesla v duchu demokratického a egalitářského pojetí otcovství. Badaatelky Hana Maříková, Iva Šmídová a Klára Janoušková se pokusily nabídnout nové definice otcovství a otcovského vztahu a představily soudobé otce v nových souvislostech. Jako klíčové se podle mého názoru jeví zpochybnění používání pojmu otcovství v protikladu k mateřství (východiskem může být zahrnutí obojího pod pojem „rodičovství“), a rozdělení mezi „fatherhood“ a „fathering“, tj. otcovstvím jako sociální institucí a otcovstvím jako sociálním vztahem, procesuálním a závislým na kontextu.

lišnosti přes téma odlišnosti mezi ženami až k tématu vícenásobně se protínajících odlišností. Vždy představuje strany probíhajících teoretických (a samozřejmě i prakticko-politických) sporů a ukazuje, že se pokaždé obě strany dopouštějí analogických chyb tím, že se snaží striktně oddělovat problémy, které pramení z analytického odlišení politiky uznání a přerozdělování. Na pozadí těchto diskusí amerického feminismu posledních desetiletí navrhuje feministickou kriticko-teoretickou koncepci spravedlnosti kombinující antiesencialistický multikulturalismus s bojem za sociální rovnost. Takový přístup je jejím východiskem při konstrukci radikálně-demokratické teorie, která je výrazně náročnější, než je aktuálně existující reálná demokracie kapitalismu s volným trhem.

Jak jsem již naznačil, Fraser se snaží vyznačit prostor pro diskusi nad tématem postvestfálské¹ teorie spravedlnosti, která by byla schopná se teoreticky vyrovnat s faktickým oslabením národního teritoriálního státu vlivem globalizace (otázkou je, zda byl tento stát někdy vůbec schopen skutečně dostát požadavkům spravedlnosti). V tomto kontextu se Fraser zabývá kritickou analýzou pojmu veřejnosti a zároveň konstruuje zmíněnou třetí rovinu vlastní teorie spravedlnosti. V analýze veřejnosti se Fraser zabývá klasickým pojetím Jürgena Habermase, které demaskuje jako zcela podřízené představám o fatalitě vestfálského rámce (konkrétně např. ukazuje, že konstruovat adresáta veřejnosti jako teritoriální stát se suverenitou je v *postvestfálském modelu disgregované suverenity* empiricky i teoreticky nedostatečné). Konstatuje, že Habermasovo pojetí veřejnosti není dnes již adekvátní a je třeba rozvinout nové kriticko-teoretické pojetí postvestfálské veřejnosti. (Zde je třeba ocenit rozlišení veřejností na slabé a silné, které postihuje kategoriální rozdíl v politickém vlivu různých veřejností: jako silné totiž Fraser označuje ta veřejná fóra, která jsou schopná nejen formovat názory, ale také je přetavit v zákony, a tedy v administrativní moc; řadí sem např. parlamenty.) V tomto kontextu se zabývá především normativní legitimitou a po-

litickou účinností veřejnosti. Její legitimita je mimo vestfálský rámec zpochybněna především tím, že není vůbec jasné, kdo se vlastně má účastnit diskuse. Fraser v tomto kontextu navrhuje opětovné užití principu všech dotčených, který říká, „[...] že tím, co z nějaké skupiny činí spolučleny veřejnosti, není společné občanství, nýbrž jejich společné zapojení v komplexu společných struktur a/nebo institucí, které ovlivňují jejich život“ (s. 144). Z hlediska politické účinnosti veřejnosti je největším problémem nutnost nalézt pro veřejnost nové adresáty, neboť teritoriální státy ztratily vlivem globalizace reálný vliv na ekonomiku, stav životního prostředí i bezpečnost svých občanů. Koncepce postvestfálské veřejnosti musí tedy splnit dvojí úkol: „[...] na jedné straně vytvářet transnacionální formy veřejné moci, a na druhé straně je učinit odpovědnými novým, transnacionálním veřejnostem“ (s. 148).

Obecně je hlavním zaměřením Fraser její vlastní teorie spravedlnosti, kterou sama pod vlivem globalizace reformuluje jako teorii *postvestfálské demokratické spravedlnosti*. Uvědomuje si, že diskuse o spravedlnosti byly vždy vedeny v rámci teritoriálních států a že takové vymezení není dnes dostatečné (stačí si plně uvědomit důsledky unilaterální politiky velmocí na občany svévolně napadených států bez toho, že by tito občané mohli spolurozhodovat o věcech, které se jich týkají). Fraser rozšiřuje dvojdimenzionální teorii spravedlnosti o politickou dimenzi reprezentace proto, že si uvědomuje dvojí význam politického. Uznání i přerozdělování jsou svým způsobem politické, ale Fraser chce touto třetí rovinou konceptualizovat specifický význam politického jako konstitutivního prvku vyjednávání sporů (státní jurisdikce, pravidla) v oblastech uznání a přerozdělování. V tomto kontextu hovoří především o chybně vymezeném rámci jako specificky politické nespravedlnosti spočívající v nesprávném vyloučení některých z rovné participace (zde se opět objevuje základní pozice Nancy Fraser spočívající v principu participační parity). Vymezení rámce je potom vůbec nejdůležitějším aspektem sociální spravedlnosti.

Druhá část konference měla spíše podobu tvůrčího semináře, odehrávajícího se pod vedením představitelů hnutí LOM (Liga otevřených mužů) – Martina Járy a Michala Vybírala. Je jistě velmi pozitivní, že LOM spolupracuje s feministickými organizacemi, jako je Nesehnutí nebo Aperio, díky čemuž se včleňuje do snah o rovné postavení mužů a žen v rodině, přičemž aktivní účast otců na péči o děti je jednou z cest, jak dosáhnout větší rovnosti. Přesto se otcovství v podání LOMu stává oslavovanou až deifikovanou institucí. Aktivní otcovství je představováno jako ideál hodný následování do takové míry, že se stává výjimečným aktem nebo hrdinstvím. V těchto odstínech uvažování o otcovství hrozí, že se instituce otcovství stane opět zdrojem symbolické a mocenské převahy, místo aby docházelo k její nutné dekonstrukci. Jako ilustrace nechť poslouží informace o tom, že LOM pořádá prázdninové programy pro otce a jejich – syny, nikoli pro jejich děti.

RODIČOVSKÁ NA ČESKÝ ZPŮSOB / Zuzana Uhde

Českou politickou scénou hýbe reforma veřejných financí, jejíž součástí jsou i změny v české rodinné politice. Veřejná diskuse mezi politiky a politikami, odborníky a odborníky, zástupkyněmi a zástupci neziskových organizací a podniků o tom, jak by měla rodinná politika České republiky vypadat rovněž s ohledem na cíle Evropské unie, u nás ale zatím téměř chybí. Oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. pod záštitou eurokomisaře Vladimíra Špidly uspořádalo jednodenní konferenci Rodičovská práce nebo rodičovská dovolená? *Slučovací poměr mezi rodičovskou prací a rodičovskou dovolenou nebyl zvolen náhodou. Termín rodičovská dovolená v symbolické rovině degraduje výkon rodiče pečujícího o dítě na volnočasovou, zájmovou a rekreační aktivitu.*

vedlnosti, neboť vlastně strukturuje základní linie vyloučení: jedná se o metanespravedlnost spočívající v nemožnosti vůbec vznášet nároky na uznání nebo přerozdělování. Právě národní stát a mezinárodní systémy (vestfálský rámec) jsou faktickými nástroji nespravedlnosti, neboť znemožňují nebo omezují vznášení transnacionálních nároků na uznání nebo přerozdělování. Jako formy náprav této nespravedlnosti chybného rámce nabízí Fraser v souladu se svou teorií dva postupy: afirmativní a transformativní.² Afirmativní postup je zaměřen na revizi hranic teritoriálních států, přičemž nezasahuje do struktury teritoriálních států obecně. Transformativní přístup naopak chce změnit vestfálské uspořádání změnou konstituování samotných hranic, přičemž v tomto kontextu Fraser opět navrhuje důsledné transnacionální užití principu všech dotčených (hlediskem není geografická blízkost, ale institucionální překryv). Kromě chybného nastavení rámce hovoří Fraser také o další politické nespravedlnosti spočívající v tom, že globální elity a státy si monopolizují právě nastavení rámce (tj. nerovná metapolitická nespravedlnost).³ Její pojetí spravedlnosti je takto radikálně demokratické, neboť odhaluje vnitřní spjatost spravedlnosti a demokracie (politiky).

Teorie spravedlnosti, kterou Fraser nabízí, je ovlivněna, za prvé, její snahou upozornit na význam přerozdělování, který byl v 90. letech oslaben, jelikož sociální a politické teorii dominovaly snahy upozorňovat na problematiku uznání a praktické politiky zase jistá forma „okleštění“ sociálního státu. Nicméně zůstává otázkou, zda její teorie zaměřená na tři roviny spravedlnosti postihuje normativní sociální realitu. Samotný fakt upozadění politických požadavků přerozdělování, ke kterému průběžně docházelo a stále dochází, a potřeba tuto situaci adekvátně posoudit a ohodnotit by neměl vést k jeho teoretickému přecenění. Rozpracování pojmu uznání v dostatečně diferencované podobě může totiž nabídnout shodně politicky silné stanovisko a zároveň poskytnout lepší stanovisko teoretické: např. teorie uznání (Honneth) lépe analyzuje požadavky sociálních hnutí, je-

likož její *neuzavřené* pojetí je připraveno reagovat na dosud ve společnosti (veřejnosti) netematizované formy sociálního strádání. Obdobně lze, za druhé, vnímat i její současný tlak na zařazení politické roviny do své koncepce. Její filosofická intuice je zřejmá: aktuálním problémem lidské společnosti je akutní ohrožení *emancipačních* snah všeho druhu globálním kapitalismem ve chvíli, kdy je lidem strukturálně bráněno rozhodovat o nejdůležitějších aspektech politického uspořádání, o nastavení *rámce*. Demokratické postupy historicky vzniklé v rámci vestfálského národního teritoriálního státu jsou „krátké“ na globální podmínky. Dalšími problémy jsou především rozptýlenost účastníků diskuse transnacionálních veřejností, kteří společně tvoří lid, a to, že adresáty takových kritických výsledků diskusí nejsou administrativní moci národních států, ale nepřehledná směs veřejných a soukromých transnacionálních mocí. V této situaci je problémem číslo jedna skutečně nové promyšlení sféry politiky. Otázkou však zůstává, zda je politika (nebo reprezentace) skutečnou třetí (resp. další) sférou spravedlnosti? Není to spíše tak, že politická sféra je stále jakousi metarovinou, na které se teprve projednávají otázky přerozdělování nebo uznání, a to i přesto, že jde o rovinu pro spravedlnost konkrétním způsobem *určující*? Na druhou stranu je pravdou, že politické ve významu samotné konstituce pravidel vyjednávání představuje specifickou oblast, která je kategoriálně odlišná od politického ve významu boje v rámci rovin uznání a přerozdělování. Ať je tomu ale jakkoliv, sféra politiky prochází strukturální krizí, neboť svůj hlavní úkol není schopná v podmínkách globalizace dostatečně plnit.

Vydání editorsky velice zdařile připravené publikace textů Nancy Fraser je kvalitním počinem rovněž zásluhou překladatelského týmu, kam patřili M. Brabec, A. Kubeczka, Z. Kubišová, Z. Uhde a O. Vochoč. Zde publikované úvahy Nancy Fraser inspirativním způsobem upozorňují na strukturální krizi politiky. Na obecnější rovině je tato kniha komplexním představením jedné ze životaschopných koncepcí

Zároveň ale, pokud nechceme jednoznačně podřídít péči tržním mechanismům, termín rodičovská práce rovněž zcela neodpovídá významu péče pro společnost. Péče totiž není ani jednoduše práce, ani pouhá rekreace, spíše naplnění společenské odpovědnosti a závazku, který by měla společnost náležitě ocenit.

Hned v úvodu Vladimír Špidla, který politickou diskusi o podpoře veřejné péče a rodiny zasadil do kontextu evropské politiky, trefně vystihl, že o celkovém postavení žen ve společnosti zásadním způsobem rozhoduje společenská organizace péče a rodičovství. Zejména s ohledem na cíle EU stanovené v Barcelonské smlouvě Česká republika v zásadních bodech zaostává. Do roku 2010 by měla být ve všech členských státech dostupná veřejná péče pro 33 % dětí mladších tří let a 90 % od tří do šesti let. V České republice je ale dnes v jeslích umístěno pouze 0,5 % dětí do 3 let a roste rovněž počet nepřijatých přihlášek dětí do školek. Jak uvedla Hana Hašková, počet neuspokojených přihlášek do školek se mezi lety 2000 a 2006 zpětinasobil. Z kapacitních důvodů jsou tak ve školkách odmítány zejména přihlášky dětí mladších tří let a těch rodičů, kteří chtějí dítě do školky umístit pouze na omezený čas během týdne. Nicméně, jak dále upozornila Hana Hašková, vzhledem k pokračujícímu trendu rušení veřejných zařízení péče o děti a zároveň předpokládanému růstu porodnosti, vzhledem k tomu, že nyní začínají mít děti silné generace ze 70. let, lze předpokládat, že se nůžky mezi nabídkou a poptávkou po místech ve veřejných institucích péče o děti budou nadále rozvírat. Vzhledem k nedostatečné politické vůli podpořit a motivovat obce ve zřizování adekvátního počtu zařízení pro děti mladší šesti let je rovněž v nedohlednu systematické řešení nedostatečného počtu míst, a to zejména pro děti do tří let. V panelové diskusi se toto téma objevilo jako klíčové rovněž pro zaměstnavatele, kteří mají zájem na dřívějším návratu rodičů po narození dítěte do zaměstnání, nicméně v tom těmto rodičům brání zejména nemožnost umístit dítě do veřejného zařízení péče. Ačkoli velké firmy jsou schopné své zaměstnance a zaměstnankyně-rodiče podpořit, ať již formou dotací na financová-

spravedlnosti, která neulpívá na úvahách odtržených od reality, ale naopak plně respektuje kriticko-teoretický přístup k dané problematice. V kontextu českého politického myšlení je navíc tato kniha prozíravým vhledem do stavu diskuse na daná témata za našimi hranicemi a při pozorném čtení může také ukazovat limity prakticko-politické a teoretické diskuse u nás.

Poznámky

1 Na tomto místě bych rád upozornil, že Nancy Fraser užívá termínu *vestfálský* do jisté míry jako označující synonymum pro *teritoriální* (jednou jsou hlediskem dějiny, podruhé su-

verenita). Někdy tohoto termínu použije z toho důvodu, že taková formulace přesněji vyjadřuje povahu národního vestfálského teritoriálního státu. Termín *keynesiánsko-vestfálský rámec* užívá Fraser tehdy, když chce vedle teritoriality národního státu vyzdvihnout i případné sociálně-demokratické tendence sociálních států v řízení ekonomiky.

2 Obdobně postupuje i v případě rovin uznání a přerozdělování.

3 Poslední formou politické nespravedlnosti je relativně nenáročný problém spočívající v nerovné politické reprezentaci. Jedná se např. o propad hlasů poražených ve většinovém volebním systému.

AKTIVNÍ OBČANSTVÍ ŽEN V KONTEXTU PÉČE / JANA HAMPEJSOVÁ
HOBSON, BARBARA (ED.). 2000. *GENDER AND CITIZENSHIP IN TRANSITION*.
NEW YORK: ROUTLEDGE.

LISTER, RUTH. 2003. *CITIZENSHIP: FEMINIST PERSPECTIVES*. SECOND EDITION.
NEW YORK: PALGRAVE MACMILLAN.

Jak sborník Barbary Hobson, tak také kniha Ruth Lister zkoumají koncept občanství především z genderové perspektivy. Obě odkazují na definici občanství podle T. H. Marshalla: „Občanství je status, který je udělen těm, kteří jsou plně začleněni do společnosti. Všichni, kteří mají status, jsou si rovni s ohledem na práva a povinnosti, na které je status vázán“ (Marshall 1950: 28–29). Obě autorky se také shodují v tom, že na základě sociálně-politických změn, jakými jsou globalizace, migrace a rostoucí význam multikulturní společnosti, je nutné redefinovat pojem občanství tak, aby správným způsobem reflektoval vzájemný vztah práv a povinností. 90. léta minulého století, na která práce obou autorek odkazují, dostala označení jako období globálních ekonomických krizí, které vedly ke snižování sociálních výdajů jednotlivých států. Tyto události měly za ná-

sledek, že odpovědnost za péči se přesunula na jednotlivce a jejich nejbližší, tedy práva a povinnosti související s péčí byly přesunuty na rodinné příslušníky, zejména ženy.

Péče je jednou ze základních dimenzí konceptu občanství. Existují různá pojetí péče v rámci jednotlivých feministických teorií. Například marxistický feminismus upozornil na produktivní charakter domácí práce a péče a kritizoval převládající genderové rozdělení práce na re-produktivní (ženskou) a produktivní (mužskou) práci, jež slouží jako základ genderové nerovnosti. Různá pojetí péče překračují dichotomii veřejného a soukromého a také hranici mezi placenou a neplacenou péčí. Ačkoli se navzájem liší, jsou důkazem toho, že denní péče není limitována pouze soukromými vztahy, ale je hluboce provázána v obou sférách.

ní jiné formy formální péče nebo dotací místních zařízení péče, pro malé a střední podniky to představuje zásadní problém. Tím je celá odpovědnost za péči privatizována, přenechána převážně rodičům a společnost se tak vyvazuje ze své odpovědnosti podílet se na reprodukci společnosti a zajištění péče. Institucionální systém veřejné péče o děti je v České republice navíc komplikován dogmatickou hranicí tří let. Do tří let jsou totiž děti umísťovány v jeslích, které spravuje Ministerstvo zdravotnictví a od tří do šesti let pak ve školkách spadajících pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Péče o děti do tří let je tak medicalizována a nároky na tato zařízení jsou velmi přísná. Žádné vědecké studie ale jednoznačně nepotvrzují hranici tří let jako zlomovou, naopak schopnost dětí pohybovat se v kolektivu bez rodičů je velmi individuální. Zásadním krokem vpřed by tedy bylo sjednocení systému veřejné péče o děti a vytvoření institucí, ve kterých by mohly být v malých kolektivech umísťovány děti jakéhokoli předškolního věku.

Zároveň, jak ukázala Alena Křížková a Marta Vohlídalová, český trh práce je stále nepřátelský k rodičům a vzhledem k převládajícímu tradičnímu uspořádání rolí zejména k ženám s malými dětmi, které jsou jednou z nejvíce ohrožených skupin dlouhodobou nezaměstnaností. Zahraniční zkušenosti přitom vypovídají o tom, že porodnost stoupá, pokud je ženám, na kterých stále leží velká část odpovědnosti za péči o děti a další závislé členy společnosti, umožněn návrat na trh práce. Ačkoli je míra zaměstnanosti žen v ČR relativně vysoká (v roce 2006 bylo zaměstnáno necelých 57 % žen z populace žen od 15 do 64 let), narození dítěte znamená velký pokles zaměstnanosti, v populaci žen s dítětem do šesti let je zaměstnanost téměř o 40 procentních bodů nižší než žen bez dětí. Je to dáno rovněž bezprecedentně dlouhou rodičovskou dovolenou a možností pobírat rodičovský příspěvek až do čtyř let věku dítěte. Taková dlouhá pauza znehodnocuje kvalifikaci žen, zejména v některých rychle se vyvíjejících oborech, a do značné míry komplikuje návrat žen do zaměstnání.